

У зв'язку із значним збільшенням безробіття і збереженням (всупереч очікуванням уряду) приросту кількості іноземців на початку 1975 року міністерство праці й соціального порядку доповнило раніше розроблену програму такими положеннями:

1. Підтверджувалось загальне припинення вербування іноземних робітників.

2. Жінки іноземних робітників відтепер не могли користуватись послугами федеральних установ з праці.

3. Підлітки старші 16 років, які приїхали у ФРН після 1 грудня 1974 року, не отримували дозвіл на роботу.

4. Іноземні робітники зобов'язані погоджуватись на роботу, навіть якщо заробітна плата нижча допомоги з безробіття.

5. Робочі місця, що звільнились, слід надавати громадянам ФРН. Лише в тих випадках, коли це неможливо, дозволяється наймати іноземних робітників.

6. Іноземні робітники, які не прийняли 2 пропозиції про роботу, втрачають право на допомогу з безробіття.

7. Землі ФРН отримали право забороняти в'їзд іноземних робітників, якщо іноземці в цих землях складають більше 12% населення. В разі загострення кризових явищ земельним органам влади дозволялось припинити приїзд іноземців навіть у тих випадках, коли частка прибулих перевищувала 6%.

8. Вивчалось питання про заборону приїзду в "перенасичені" райони членів сімей іноземних робітників.

9. Крім того, планувалось переглянути двосторонні угоди з країнами-експортерами робочої сили для зміни

надмірних, з погляду уряду ФРН, прав на працю і соціальне забезпечення (9, 1 – 4).

Таким чином, крім розвитку лінії на скорочення кількості іноземних робітників, яка вже була присутня в попередніх програмах, ця програма значною мірою орієнтувалась на створення умов для зменшення приїзду членів сімей іноземних робітників.

Отож, у західнонімецькій політиці стосовно трудової імміграції можна виділити два великих періоди. На першому – до 1973 року – трудова імміграція у ФРН здійснювалась у відносно сприятливих економічних умовах. Підходи уряду до проблеми на цьому етапі визначались принципом ротації робітників. Після прийняття 1973 року урядом ФРН програми дій щодо іноземців, та в умовах погіршення економічної кон'юнктури – змінюються підходи уряду при розробці політики стосовно іноземців. В основі цієї політики лежав принцип інтеграції в німецьке суспільство тих громадян, які вже тривалий час жили у ФРН, при обмеженні нового припливу робітників, членів їх сімей, політичних біженців.

1. Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht. 20. Sitzung v. 15.3.1973. 2. Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht. 38. Sitzung v. 6.6.1973. 3. Jahresbericht der Bundesregierung. – Bonn, 1973. 4. BRD. Gesetze und Verordnungen. Bundesgesetzblatt. Teil 1. – 1969. – #51. 5. Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaft. Dok. 1293/6 vom 29.12.1972. Titel I. 6. Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht. 67. Sitzung v. 29.11.1973. 7. Deutscher Bundestag. Drucksache 7/2215 v. 10.6.1974. 8. Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht. 119. Sitzung v. 26.9.1974. 9. Bundesanstalt für Arbeit: Ausländische Arbeitnehmer 1974 – 1975. – Nürnberg, 1975.

Надійшла до редколегії 27.01.10

А. Шилова, канд. іст. наук, доц.

ПЛАНИ МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА ПО ДОСЯГНЕННЮ МИРУ НА БАЛКАНАХ В 1991-1993 РОКАХ

Проаналізовано плани та заходи, вжиті світовим співтовариством по досягненню миру на Балканах в 1991–1993 роках.

The plans and measures, taken by the international community on the peace achievement on Balkans in 1991–1993 have been analyzed.

Європейське співтовариство, Сполучені Штати та ООН намагалися запобігти війни на Балканах, розробивши низку мирних планів. Якщо перші з них, на думку їх авторів, містили формулу, яка могла вирішити питання співіснування багатьох етнічних груп у межах єдиної держави і відвести загрозу кривавого конфлікту, то кожний наступний план все більше відходив від концепції спільного співіснування етносів, а у випадку, зокрема, з Боснією і Герцеговиною все менше залишав суверенітету їх міжнародно визнаним урядам.

Перший план, запропонований Загальною декларацією щодо мирного вирішення югославської кризи, відомої як Бріонські домовленості [1, с.45], було прийнято в липні 1991 року. Це був передостанній шанс для прийняття всебічного рішення. План передбачав припинення вогню в Словенії і вивід військ Югославської народної армії з цієї республіки, призупинення дії декларацій про незалежність Словенії та Хорватії строком на три місяці, взяття всіма сторонами на себе зобов'язання не порушувати досягнутих домовленостей. За рішенням Конференції з безпеки і співробітництва в Європі до Словенії направлялись спостерігачі, передбачалося проведення переговорів щодо майбутнього Югославії.

Бріонська декларація влаштовувала як Словенію, так і Сербію. Словенію вона влаштовувала тому, що тримісячний мораторій на незалежність не відхиляв її зовсім, а Сербію – тому, що Югославська армія отримувала час, аби перегрупувати свої сили в Боснії та Герцеговині, а сербська спільнота – підготуватися до

ведення війни. На жаль, Європейське співтовариство виявилось неспроможним протягом трьох місяців розробити стратегію, щоб запобігти подальшому розширенню конфлікту.

Наприкінці серпня 1991 року міністри закордонних справ ЄС скликали конференцію по Югославії, яка проходила під головуванням лорда Керрінгтона. На початку жовтня Керрінгтон досяг усної домовленості з президентами Туджманом і Мілошевичем і міністром оборони Югославії генералом Каджевичем про проведення переговорів, присвячених пошуку шляхів перетворення Югославії "у вільну асоціацію або альянс суверенних незалежних республік", "де були б гарантовані права людини та національних меншин і була б неможливою одностороння зміна кордонів" [15, с.43-44]. Ці положення знайшли своє втілення в Плані домовленостей щодо всебічного врегулювання в Югославії, відомому як План Керрінгтона. Крім формування нових відносин між республіками, План передбачав запровадження спеціального статусу для територій, де "етнічна меншість становила більшість населення". Однак незабаром Мілошевич відхилив ст. 1 Плану, яка, зокрема, серед іншого, встановлювала право "суверенних і незалежних республік в разі бажання мати міжнародну правосуб'єктність", а також положення стосовно того, що "визнання незалежності в рамках існуючих кордонів не заперечує перегляду їх у разі відповідної домовленості про це" [15, с.44]. (Всі інші республіки прийняли План, хоч незабаром під тиском Сербії президент Чорногорії Момір

Булатовіч також відмовився від попередніх домовленостей). Відхиливши План Керрінгтона, Сербія позбавила народи Югославії останнього шансу на всебічне вирішення югославської кризи.

З цього моменту міжнародне співтовариство відмовилося від всебічного вирішення конфлікту і зосередило дипломатичні зусилля на припиненні вогню в Хорватії. Колишнім секретарем Сполучених Штатів, спеціальним посланцем ООН у Республіці Кіпр Венсом було розроблено Концепцію для ООН щодо проведення операцій для збереження миру в Югославії, відому як План Венса. Підготовлений наприкінці 1991 року, він був у принципі схвалено прийнятий офіційними представниками Сербії, Югославської народної армії, хорватськими лідерами та сербськими повстанцями в Хорватії.

Щоб запобігти бойовим діям між конфліктуючими сторонами на певних територіях, визначених як території, що захищаються Об'єднаними Націями, і які, як правило, знаходилися під сербським контролем, у Хорватії було розміщено спеціальні військові сили ООН. Однак план Венса виявився неефективним. Через недодержання домовленостей сербською стороною щодо складення зброї озброєними угрупованнями Сили ООН з підтримання миру, уповноважені забезпечити демілітаризацію чотирьох зон після їх залишення югославською армією, виявилися неспроможними її здійснити.

Другим недоліком плану Венса було те, що цивільне населення всередині зон безпеки зазнавало більшої небезпеки, ніж населення, яке проживало за межами цих зон. Знаходячись по обидва боки від лінії конфронтації, воно опинилося в зоні бомбардувань і постійних атак. Зокрема, в ряді випадків у 1992 і 1993 роках цивільні поселення, які знаходилися під управлінням сербів за межами зон небезпеки, були атаковані хорватською армією.

На початку 1994 року стало зрозумілим, що план Венса повністю провалено. Нестандартний план поетапного врегулювання кризи в Хорватії був запропонований групою, відомою під назвою "Загреб чотири", у складі двох послів від Міжнародної конференції по колишній Югославії, американського і російського послів у Хорватії, яка зібралася в Загребі. Планом передбачалося досягнення повного припинення вогню, укладення угоди про економічне співробітництво і, нарешті, проведення переговорів щодо політичного врегулювання. Відповідно до іншого проекту плану цієї ж групи Країна, що знаходилася під управлінням сербів, отримувала більш значну автономію, а Західна і Східна Славонія виводилися з-під сербського контролю. План групи "Загреб чотири", офіційно названий Проектом угоди щодо Країни, Південної Баранї та Західного Срема, фактично був моделлю можливої конфедеративної Хорватії. Країна отримувала власний уряд, свою валюту, знаки розрізнення, подвійне громадянство з Сербією. Іншими словами, вона ставала державою в державі. Однак і це не задовольнило Сербію. Врешті-решт, коли хорватські війська захопили Країну, серби погодилися з цим планом, але вже було пізно.

На початку травня 1992 року в Лісабоні під головуванням португальського посла Джоса Кутільєро пройшли перші переговори з проблем врегулювання в Боснії. Вперше боснійські серби, які складали третю частину усього населення і не бажали миритися зі своєю денациалізацією, дали згоду поділити Боснію на три національних утворення (кантони-провінції) відповідно до узгодженої Декларації принципів щодо нової конституційної угоди для Боснії і Герцеговини, названою "планом Кутільєро". Цей план підписав у Лісабоні і мусульманський лідер Алія Ізетбеговіч. Однак після повернення він відкликав свій підпис і знову став відстоюва-

ти нереальну тезу щодо "єдиної суверенної Боснії та Герцеговини у міжнародно визнаних кордонах" [15, с.48]. Його приклад наслідував боснійський хорватський лідер Бобан [15, с.48].

У липні – серпні світовому співтовариству вдалося організувати нові переговори між представниками ворогуючих сторін, кульмінацією яких стало проведення в Лондоні 26-28 серпня 1992 року конференції по Югославії.

Лондонська конференція засвідчила визнання міжнародною співдружністю нового статус-кво, що склався на території колишньої Югославії внаслідок її розпаду й проголошення незалежності і суверенітету Хорватією, Словенією, Боснією та Герцеговиною, Македонією, а також прагнення ООН, ЄС, інших міжнародних організацій, окремих держав будь-що припинити війну в Боснії і Герцеговині [12, с. 2]. Після граничного загострення конфлікту в межах майже всієї колишньої СФРЮ поступово встановилася динамічна, але відносно міцна рівновага, заснована на новій розстановці політичних сил як усередині колишньої Югославії, так і навколо неї. Конфлікт, що загрожував набути глобального характеру, локалізувався на території однієї з шести колишніх республік СФРЮ – Боснії і Герцеговини.

На конференції визначилися два основних підходи до ситуації в Югославії [13, с. 4]. Перший з них покладав відповідальність за "югославську кризу" виключно на Сербію. Цей підхід відстоювали представники Німеччини, Австрії, Туреччини, Нідерландів, Албанії, меншою мірою – Угорщини, Бельгії, Болгарії, й дуже наполегливо й активно – Хорватії, Словенії, Боснії і Герцеговини. Прихильники другого підходу – Франція, Росія, Китай, Румунія, певною мірою Великобританія, частково США, демонструючи політичну мудрість і далекоглядність, – намагалися шукати вихід із становища шляхом розумного компромісу, доброї волі, безумовного виконання договірних зобов'язань і взаємодопомоги.

У Лондоні було прийнято ряд важливих документів, визнано за доцільне зробити конференцію постійно діючою, створено її робочі органи – Координаційну Радку, Арбітражну комісію та шість робочих груп: по Боснії і Герцеговині, з гуманітарних проблем, з національних утворень і меншин, з питань сецесії, з економічних питань, з питань зміцнення безпеки й заходів довіри.

Конференція проходила під головуванням двох співголів – Сайруса Венса, призначеного ООН, і Лорда Оуена, призначеного ЄС. Головним здобутком конференції став план Венса-Оуена, поданий 29 січня 1993 року на розгляд сербів, хорватів і мусульман. Відповідно до плану республіка мала бути поділеною на 10 провінцій – 9 національно-територіальних та одну змішану в столиці Сараєво [15, с.48]. Планом передбачалося формування тимчасового центрального уряду в Сараєво з представників у рівній кількості від кожної національної спільноти, ротація через кожні чотири місяці голови уряду з числа цих представників. Тимчасовий уряд під наглядом представника співголів женевської конференції, який працював у цьому уряді, мав вирішувати спірні питання щодо визначення кордонів у містах і між районами. В разі відсутності згоди питання передавалось на розгляд співголів женевської конференції. Що стосується провінцій, то вони наділялися правом формувати власні уряди, до компетенції яких передавалися питання підготовки конституцій провінцій, проведення виборів під міжнародним контролем, будівництва відносин з силами ООН, повернення біженців, керівництво поліцією, відбудова інфраструктури та збирання місцевих податків.

Крім центрального та провінційних урядів, передбачалося створення міжнародних транспортних керівних

органів для контролю за залізними, головними автомагістралями й портами на річці Сава.

Таким чином, Боснія та Герцеговина набували незрозумілого державного статусу, при якому надто мало реальних повноважень залишалося не тільки центральному уряду, а й провінційним органам влади. За оцінками белградської преси, республіка фактично перетворювалась у протекторат, тому що більшість важливих рішень мала прийматися співголовами женецької конференції [2, с. 2].

У ході референдуму, незважаючи на тиск Белграда й відкрите попередження США та їх союзників про можливі військові операції, боснійські серби відхилили план Венса-Оуена. Референдум підтвердив, що цей план, як і всі попередні проекти, був далеким від досконалості, а його головна ідея створення нової держави Боснії та Герцеговини, яка завжди була адміністративною одиницею, мала штучний характер [3, с. 5]. Вперше з початку боснійської війни з різкою критикою Німеччини виступив новий держсекретар США У. Кристофер. Він заявив, що вона несе "особливу відповідальність" за передчасне визнання Заходом колишніх югославських республік [10, с.2]. Однак деякі фахівці, зокрема, вчений Американського підприємницького інституту Патрик Глінн, навпаки, стверджували, що якби Словенія й Хорватія визнали влітку 1991-го року, а не в січні 1992 року після настійливих вимог Німеччини, військова машина Сербії повернула б назад. "Вже тоді, – на думку Глінна, – Заходу можна було розробити єдину політику, засновану на стримуванні подальшої експансії сербів. Але замість об'єднання ми піддали німців публічній критиці" [14, с.8].

Нарешті, не слід забувати, що внаслідок рішучості папи римського Ватикан визнав ці дві католицькі країни навіть раніше, ніж країни Європейського Співтовариства. Передбачаючи розкіл югославської федерації як один з найбільш вірогідніших варіантів розвитку подій, римська курія заздалегідь активізувала ведення "місіонерської діяльності" в Югославії, де більша частина населення сповідує православ'я. Цим, а також тим, що Святий престол намагався підкріпити свої претензії на роль "альтернативного лідера Заходу", і пояснюється стрімке визнання незалежності Словенії і Хорватії Ватиканом. Такий крок сам по собі став безпрецедентною подією в практиці католицької церкви, оскільки Святий престол завжди займав у подібних ситуаціях очікувану позицію.

Термінове визнання Ватиканом незалежності Словенії і Хорватії було піддане гострій критиці з боку деяких православних ієрархій, які поклали відповідальність за продовження війни між сербами та хорватами на Святий престол.

У відповідь на відхилення сербами плану Венса-Оуена, який відкривав певні перспективи у вирішенні конфлікту, хоч і вимагав корегування та уточнень, Рада Безпеки ООН за ініціативою США, Франції, Великобританії, Росії та Іспанії прийняла резолюцію, відповідно до якої на території Боснії навкруги шести міст (не рахуючи Сараєво), оточених сербами, для захисту цивільного мусульманського населення створювалися зони безпеки, що мали захищатися додатковими миротворчими контингентами ООН. Вперше підрозділам ООН було дозволено застосовувати силу для самозахисту і захисту цивільного населення у відповідь "на обстріл зон безпеки будь-якою з сторін або озброєного вторгнення до них". Операції наземних сил планувалося підтримувати військовою авіацією регіональних організацій, включаючи Північноатлантичний альянс" [6, с.7].

НАТО почало підготовку до можливого нанесення повітряних ударів. Спільно з ООН було розроблено концепцію "подвійного ключа", відповідно до якої літаки блоку могли вдаватися до бомбардувань сербських

позицій "на прохання військового або цивільного керівництва миротворчих сил ООН у Боснії".

На початку лютого 1993 року, враховуючи досвід роботи комісії Венса-Оуена, У. Кристофер запропонував ще один план розв'язання кризи, який складався з шести пунктів. План засвідчив намагання США запобігти створенню в Боснії та Герцеговині мусульманської держави навіть на частині території. Для проведення в життя досягнутих рішень ним не виключалось здійснення військових акцій ООН, НАТО й самих США. У цілому цей "мирний план", виходячи з "презумпції винуватості" Сербії та сербської сторони, був схожий скоріше на "мирний ультиматум", який засвідчив готовність перейти від політичних до силових методів.

Приводом до цього став вибух у місті Сребрениця, внаслідок якого загинули люди, що стояли в черзі за хлібом. Звинувативши в усьому сербську сторону, західні держави у Раді Безпеки ООН 17 квітня 1993 року прийняли резолюцію щодо посилення економічних санкцій проти СР Югославії [11, с.87]. Президент Клінтон видав розпорядження про використання американської військової авіації для доставки і скидання продовольчої допомоги в обложіні мусульманські міста, оголосив повітряний простір Боснії та Герцеговини закритим для польотів і перетворив його в зону патрулювання військовими літаками США та країн НАТО. Дійшло до обговорення питання щодо безпосереднього військового втручання в "югославську кризу" в формі нанесення повітряних ударів по позиціях боснійських сербів [11, с.89].

Загострення югославської кризи навесні 1993 року внаслідок втручання США віддалило перспективу політичного вирішення етногромадянської війни на території Боснії та Герцеговини. Зростає кількість військових зіткнень і відповідно нових жертв, зокрема – серед мирного населення всіх без винятку національностей. Ворогуючі сторони продовжували вдаватися до етнічних чисток – крайньої форми етнічного конфлікту, хоч кожна офіційно запевняла світове співтовариство у своїй непричетності до злочинів. Це нагадало роки другої світової війни, коли для перетворення Боснії та Герцеговини в "хорватську землю", усташі проводили варварські етнічні чистки в створеній під егідою німців та італійців Незалежній державі Хорватії. Врешті-решт сам хід подій засвідчив безперспективність ставки на силу. Однак існування своєрідного "іракського синдрому" заважало ряду країн, і перш за все США, відмовитись від вирішення югославської кризи шляхом військової інтервенції.

Для подальшого обговорення югославської проблеми й вироблення тактики дій 28 квітня 1993 року було скликано неофіційну зустріч міністрів закордонних справ країн ЄС у Данії. Запропонована стратегія звелася до рекомендацій щодо скрупульозного виконання Резолюції 820 Ради Безпеки ООН, введення додаткових заходів, спрямованих на посилення ембарго проти Сербії, а саме: заморожування сербських банківських авуарів за кордоном; заборона транзиту через Союзну Республіку Югославія; конфіскація літаків, вантажних машин, інших транспортних засобів у разі порушення цієї заборони. Виступаючи на зустрічі, міністр закордонних справ Франції заявив, що "наша політика – це політика санкцій, якій необхідно надати максимум ефективності". На той час економічна блокада в ім'я "демократії та нового демократичного порядку" буквально підкосила Сербію. Ще рішучішим був міністр закордонних справ Німеччини Клаус Кінкель, який виступив за розрив дипломатичних відносин з Белградом. Проте міністри закордонних справ Франції й Іспанії не погодились з ним. Голова зовнішньополітичного відомства Бельгії Віллі Клас запропонував вжити інші заходи, якщо санкції не дадуть очікуваних наслідків. За винятком міністра закордонних справ Німеччини, міністри країн

ЄС дійшли згоди в тому, що відміна ембарго буде "великою помилкою", яка призведе до "інтернаціоналізації конфлікту". Було вирішено і далі надавати гуманітарну допомогу населенню Боснії, зробити застереження хорватам з приводу постійних порушень кордонів, внаслідок чого могло постраждати мусульманське населення. Від імені Європейського Співтовариства міністр закордонних справ Данії Нільс Хельвег Петерсен заявив, що "у разі подальшого ведення бойових дій переговори між співдружністю й Хорватією стануть неможливими".

Нову концепцію врегулювання конфлікту в Боснії та Герцеговині було розроблено в рамках постійно діючої конференції по колишній Югославії. Суть цієї концепції викладено в проекті всебічного договору, запропонованому 20 серпня 1993 року міжнародними посередниками – співголовами Координаційного комітету конференції по колишній Югославії Турвалдом Столтенбергом і Девідом Оуеном. Його реалізація повинна була привести до створення в Боснії та Герцеговині трьох етнічних міні-республік – сербів, хорватів і мусульман, об'єднаних у союз [15, с. 52].

Проект Столтенберга-Оуена включав Конституційну угоду про Союз Республік Боснії та Герцеговини, положення про кордони, заходи щодо припинення вогню та зміцнення безпеки, забезпечення гарантій прав людини, а також угоду про транзит між майбутнім Боснійським союзом і Хорватією, якою передбачалось забезпечити доступ членів союзу до портів Адріатичного моря. Реалізація проекту повинна була здійснюватись під міжнародним контролем.

Відповідно до проекту республіки Боснії та Герцеговини (Боснійського союзу) наділялися широкими повноваженнями: правом мати власні конституції, вступати до міжнародних організацій, укладати міжнародні угоди за умови, що це не суперечитиме інтересам Союзу чи іншим республікам. Для виходу з Боснійського союзу потрібна була згода двох інших республік. Будь-яка з них у випадку необхідності могла звернутися до Ради Безпеки ООН, рішення якої мало вважатися остаточним.

Предбачалося введення республіканського, союзного й подвійного громадянства, єдиної судової системи. Керівники загальносоюзних органів – Президії, Ради міністрів і міністерства закордонних справ – повинні були призначатися за принципом ротації між республіками. Парламент обирався у складі 120 депутатів – по сорок від кожної республіки. Закони пропонувалося приймати простою більшістю голосів парламентаріїв від кожної з республік.

Особливий статус протягом перехідного періоду на два роки надавався округам Сараєво й Мостар. Перший округ передавався під управління адміністратора ООН, якого мав призначати генеральний секретар цієї організації, другий – під керівництво адміністратора Європейського Співтовариства, якого мав призначати голова Європейської ради. Тимчасовий статус цих міст був необхідний, щоб допомогти сторонам в умовах мирного часу визначити їхню майбутню долю, враховуючи, що в Сараєво особливо гостро виявилися мусульмансько-сербські суперечки, а в Мостарі – хорватсько-мусульманські.

Проект державного упорядкування являв собою компроміс між конфедеративною ідеєю боснійських сербів і хорватів та федеративною, яку відстоювали мусульмани. Щоб задовольнити всі сторони, було уникнуто чимало гострих кутів. Найбільш складним виявилось узгодження територіального розмежування між республіками. Передбачалось, що мусульманам, які контролювали тоді близько 10 відсотків Боснії та Герцеговини, відійде не менш 30 відсотків території, сербам, які володіли 70 відсотками, – не менш 53 відсотків, хорватам, які мали 20 відсотків, – не менш 17 відсотків [15, с. 61]. Іншими словами, "віддавали" території тільки

сербів і хорватів, тоді як мусульмани їх набували. Однак слід мати на увазі, що існуюче на той час співвідношення територій склалося внаслідок першого етапу бойових дій у 1992 – 1993 роках, коли сербським формуванням вдалося значно розширити території, які знаходилися під їх контролем. Наприкінці 1993 року боснійські серби зосередили свої зусилля на спробах політичним шляхом закріпити територіальні надбаня.

Мусульманські території згідно з планом мали складатися з чотирьох "блоків", сербські – з двох, хорватські – з трьох. Для полегшення зв'язку між ними певним магістралям надавався спеціальний статус, відповідно до якого вони контролювалися силами ООН.

Мусульмани, отримавши доступ до річки Сава в районі міста Брчко, не отримали територіального виходу до Адріатики, якого наполегливо домагалися. Згідно з проектом цей недолік мала компенсувати угода з Хорватією про транзит. Мусульманські анклав Жепи й Сребрениця, як один з "блоків" усередині сербської території, передбачалося зв'язати дорогою з мусульманським анклавом Горадзе, який у свою чергу повинен був сягати мусульманських районів Сараєво. Дорога між Жепою й Горадзе ставала в адміністративному відношенні "складовою частиною" мусульманської республіки. Тим самим було знайдено неординарне вирішення однієї з найскладніших проблем врегулювання, що стосувалася мусульманських анклавів. Залишаючись "островами" на сербській території, вони отримували гарантований зв'язок з "великою землею" завдяки "мосту" між Жепою й Горадзе та примиканню Горадзе до мусульманських районів Сараєво (вони після завершення перехідного періоду повинні були увійти до складу мусульманської республіки).

Сербів і хорватів запропонований план розмежування розцінили як болісний компроміс, єдино можливий у таких умовах. Мусульмани ж з самого початку поставилися до нього негативно, заявивши, що проект не враховує наслідків "етнічної чистки", яку проводили серби і хорвати стосовно мусульман, залишаючи під їх контролем ряд міст, де до війни домінувало мусульманське населення [4, с. 4].

Під час зустрічі в Женеві з керівниками сербів і хорватів 31 серпня – 1 вересня 1993 року голова Президії Боснії та Герцеговини Алія Ізетбегович, не відкидаючи самої ідеї запропонованого плану, вимагав змінити кордони: надати майбутній мусульманській республіці територіальний вихід до Адріатики в районі хорватського населеного пункту Неум, включивши до її складу додаткові території навколо східних мусульманських анклавів з тим, щоб вони склали єдиний блок, а також території північно-західної частини Боснії та Герцеговини, перш за все – міста Пriedор та Сански Мост, у яких до війни переважно проживали мусульмани [7, с. 104].

В разі прийняття вимог Алії Ізетбеговича територія майбутньої мусульманської республіки збільшилась би майже на 4 відсотки. Проте ні серби, ні хорвати не погодились на це. Сербський лідер Радован Караджич, запропонувавши мусульманам коридор шириною три кілометри між Сребреницею, Жепою, Горадзе, підкреслив, що це максимум, на що готова піти його делегація. Лідер хорватів Мате Бобан від імені своєї делегації відхилив ідею передачі мусульманам Неума. Сербів і хорватів закликали своїх партнерів спочатку підписати угоду, а вже потім почати переговори про обмін територіями. В кінці кінців, не дочекавшись один від одного поступок і виступивши із взаємними звинуваченнями, представники країн роз'їхались [5, с. 6].

Провал переговорів поживив дискусію щодо доцільності повітряних ударів НАТО по сербських позиціях. Президент США Білл Клінтон, повідомивши про бажання Вашингтона зробити все для відновлення перегово-

рів, разом з тим заявив, що питання про повітряні удари не знято з порядку денного. Тривалу готовність НАТО до атак з повітря підтвердив генеральний секретар Північноатлантичного блоку Манфред Вернер під час зустрічі в Женеві з генеральним секретарем ООН Бутросом Галі. Однак, запевнив Вернер, "останнє слово" у питанні про удари залишається за генеральним секретарем ООН [9, с.3].

Проти військового втручання в конфлікт НАТО висловились Росія. Перебуваючи з 31 серпня по 2 вересня 1993 року з візитом у Швейцарії, міністр закордонних справ Росії Андрій Козирєв під час зустрічі з журналістами неодноразово підкреслював, що жодна з боснійських сторін не повинна розраховувати на силу чи інтервенцію як на суші, так і з повітря. Шлях до угоди – взаємні поступки та політична мудрість [10, с.2].

Женевський раунд наочно продемонстрував, що міжнародне співтовариство роз'єднане і тому не здатне виступити "єдиним фронтом" у вирішенні боснійського конфлікту. Розбіжності в діях європейців і американців, а також усередині ЄС ускладнили пошук компромісу. Погодившись з проектом міжнародного співтовариства, що передбачав створення трьох республік, серби й хорвати остаточно поховали ідею унітарної держави в Боснії та Герцеговині.

Переговори виявили відсутність єдності в таборі боснійської сторони. Член боснійської Президії Фікрет Абдич, який контролював великий мусульманський анклав Біхач на заході республіки, у зверненні до населення 4 вересня 1993 року, піддавши гострій критиці голову Президії Алію Ізетбеговича, виступив за припинення вогню й проведення референдуму щодо війни та миру серед мусульман. Наслідком референдуму стало підписання 23 жовтня 1993 року "Декларації про встановлення миру" між так званою Республікою Сербською

Боснії та сепаратистським автономним краєм Західна Боснія Республіки Боснії. Декларацією підтверджувалась необхідність дотримання загальноновизнаних основних прав і свобод людини, проголошувалась відкритість кордонів, свобода пересування, визнавалось право осіб, які через громадянську війну залишили свої оселі, повернутися назад. Президент автономного краю Західна Боснія Республіки Боснія Фікрет Абдич заявив на прес-конференції, що він виконав свій обов'язок перед громадянами, створивши умови, за яких автономний край Західна Боснія Республіки Боснія повинен перетворитися на вільну митну зону з виходом до порту Ріски, де всі товари будуть продаватися за вільно конвертовану валюту [8, с. 1]. Зовсім іншої думки залишився голова Президії Боснії та Герцеговини Алія Ізетбегович, який заявив, що створення автономного краю Західна Боснія Республіки Боснія, є "актом розпаду Боснії та Герцеговини" [8, с. 2].

1. Brioni declaration // Yugoslav survey. – Belgrade, 1991 – Vol. 2. 2. Борба. – Београд – 1993. – 5 априла. 3. Борба. – Београд – 1993. – 11 маја. 4. Документи. Доклад ООН о ходе урегулирования боснийского кризиса // Компас. – 1993. – № 144. 5. Интервью министра иностранных дел Сербской Республики в Боснии Герцеговине // ИТАР – ТАСС. – 1993. – 6 декабря. – Серия СЕ. 6. International Herald Tribune. – 1993. – 5-6 June. 7. Markovic B. The chronology of the Yugoslav crisis. – Beograd. – 1995. 8. Поточний архів Посольства Союзної Республіки Югославія в Україні // Довідка про підписання "Декларації про встановлення миру між Республікою Сербською у Боснії" та "Автономним краєм Західна Боснія Республіки Боснії". – 1993. 9. Правда. – 1993. – 4 сентября. 10. Правда. – 1993. – 22 июня. 11. Sanction regime strengthened // The United Nations and situation in the former Yugoslavia. – New York, 1994. 12. Statement of principles approved by the Conference on 26 August // News from Yugoslavia. – Moscow. – 1992. – 5 August. 13. Specific decisions by London Conference // News from Yugoslavia. – Moscow. 1992. – 5 August. 14. Times. – 1993. – May 18. 15. Unfinished peace. Report of the international commission on the Balkans. – Berlin, 1996.

Надійшла до редколегії 27.01.10